

Przeszłość społeczna
Próba konceptualizacji

PUBLIKACJA PRZYGOTOWANA
PRZEZ KOMISJĘ ANTROPOLOGII PRADZIEJÓW I ŚREDNIOWIECZA
DZIAŁAJĄCĄ PRZY KOMITECIE NAUK PRA- I PROTOHISTORYCZNYCH PAN

KOMITET REDAKCYJNY:
ARKADIUSZ MARCINIAK — PRZEWODNICZĄCY
JAN MICHAŁ BURDUKIEWICZ
DOROTA CYNGOT
HANNA KOWALEWSKA-MARSZAŁEK
FRANCISZEK M. STĘPNIOWSKI
STANISŁAW TABACZYŃSKI
ANNA ŻALEWSKA

Przeszłość społeczna

Próba konceptualizacji

Redakcja: Stanisław Tabaczyński, Arkadiusz Marciniak,
Dorota Cyngot, Anna Zalewska

Wydawnicwo Poznańskie • Poznań 2012

© Copyright by Autorzy, 2012
© Copyright by Wydawnictwo Poznańskie Sp. z o.o., Poznań 2012

Redakcja: Roman Bąk

Projekt okładki: Teresa Murak, Dariusz Wyczółkowski
Rzeźba: Teresa Murak, Chrystus Pantokrator 2010, Centrum Rzeźby Orońsko;
materiał: żeliwo, piasek; wym. średnica 2 m
Fotografia: Dariusz Zgutka

Komputerowe opracowanie okładki: Jacek Dudek

Praca współfinansowana ze środków PAN – Komisji Archeologicznej przy Oddziale Poznańskim PAN oraz Instytutu Archeologii i Etnologii PAN.

Niniejszy projekt został zrealizowany przy wsparciu finansowym Komisji Europejskiej (Program Kultura 2007-2013). Publikacja odzwierciedla jedynie stanowisko jej autorów i Komisja Europejska nie ponosi odpowiedzialności za umieszczoną w niej zawartość merytoryczną.

The project has been funded with support from the European Commission („Culture” 2007-2013). This publication reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

DG Edukacja i Kultura

Program „Kultura”

archaeology in contemporary europe

professional
practices &
public outreach

ISBN 978-83-7177-791-2

Wydawnictwo Poznańskie Sp. z o.o.
ul. Fredry 8, 61-701 Poznań,
Sekretariat: tel. +48 61 853-99-10, faks +48 61 853-80-75
Dział handlowy: tel. +48 61 852-38-44
<http://www.wydawnictwopoznanskie.com>
e-mail: sekretariat@wydawnictwopoznanskie.com

STANISŁAW IWANISZEWSKI

Archeologie tematyczne

1. WSTĘP

Archeologia jest dyscypliną naukową sytuującą się w obrębie nauk społecznych. Podstawowym celem archeologii jest tworzenie wiedzy o dziejach człowieka. Dla zrealizowania swych celów archeologia konstruuje fakty archeologiczne (dane archeologiczne), na podstawie których wnioskuje o roli kultury materialnej w społecznych procesach kreowania rzeczywistości. Dodatkowych informacji o przeszłości człowieka dostarczają środowiskowe świadectwa działalności ludzkiej w przeszłości oraz studia nad biologicznym procesem rozwoju gatunku ludzkiego.

Archeologia nie jest jednolitą nauką, a jej fakty są często zaczerpnięte z innych poza-archeologicznych nauk (zarówno nauk ścisłych i przyrodniczych, jak i społecznych). Z konieczności rodzi to różne typy uprawianej archeologii. Powoduje to trudności w klasyfikacji rzeczywistości empirycznej w archeologii – podziały wewnątrz tej dyscypliny przebiegają na tak wielu różnorodnych płaszczyznach, że trudno jest dzisiaj zaproponować idealną klasyfikację specjalności archeologicznych. Dodatkową trudnością jest także swobodne łączenie różnych orientacji teoriopoznawczych przez tych samych badaczy w ciągu ich zawodowego życia, brak stabilizacji znaczeń podstawowych pojęć, które często są zapożyczone z innych nauk społecznych i, znajdując zastosowanie w archeologii, tracą swe pierwotne znaczenie. Inną przeszkodą jest fakt, że zgodnie z tendencjami do indywidualizmu cechującymi społeczeństwa ponowoczesne, a więc z zasadami wymogu oryginalności i publikowania w renomowanych czasopismach specjalistycznych (egzemplifikowaną zasadą *publish or perish*), archeolodzy chętnie kreują nowe kierunki badawcze i definiują nowe specjalistyczne terminy dla podkreślenia swej wyjątkowej pozycji w środowisku innych archeologów.

2. GENEZA ARCHEOLOGII TEMATYCZNYCH

Jednym z fenomenów współczesnej archeologii jest powstanie tzw. archeologii tematycznych. Pojawienie się archeologii tematycznych ma swoje źródło w przemianach obyczajowych i światopoglądowych współczesnych społeczeństw Zachodu. Archeologie tematyczne powstały, kiedy załamała się dominacja orientacji procesualnej w archeologii (i związany z tym upadek znaczenia teorii całościowych lub narracji syntetyzujących badania szczegółowe), co sprawiło, że pojawiło się wiele nowych orientacji teoriopoznawczych. W ślad za transformacją społeczeństw Zachodu, w archeologii lat 80. ubiegłego stulecia pojawiła się tendencja do inicjowania badań w zakresie tematów, które nie tylko odpowiadały zainteresowaniom nowych grup społecznych, lecz także mogły być użyte do wyrażenia (wyartykułowania) ich politycznych i kulturowych aspiracji. Jedną z pierwszych archeologii tematycznych była archeologia „gender” (kulturowej konstrukcji płciowości), początkowo wyrażająca aspiracje ruchów feministycznych końca lat 70. W odpowiedzi na pojawiającą się autoświadomość tubylczych grup w Australii, Nowej Zelandii i w Stanach Zjednoczonych, pojawiające się żądania dostępu do własnej historii plemiennej, a nawet do kontrolowania lub współkreowania wiedzy archeologicznej dotyczącej przeszłości etnicznej na przestrzeni wieków, pojawiła się archeologia tożsamości. W obliczu gwałtownych zmian wynikających z procesów globalizacji, zaniku lokalnych tradycji kulturowych, upadku języków etnicznych i utraty tradycyjnej wiedzy o środowisku naturalnym człowieka, powstała troska o zrozumienie lokalnych systemów nadawania znaczeń i użytkowania środowiska naturalnego. W odpowiedzi powstała archeologia krajobrazu. Proces postępującej indywidualizacji jednostek w społeczeństwach Zachodu spowodował zainteresowanie tematami konstrukcji (psychofizycznej i społecznej) w pradziejach, prowadząc do rozwoju teorii działania sprawczego (*agency*) i osobowości (*personhood*). Z kolei wzmożone posługiwanie się przedmiotami elektronicznymi spowodowało, że społeczeństwa Zachodu uzależnione zostały od „technologicznych form życia” (Lash 2005). Dzisiaj trudno sobie wyobrazić istnienie społeczeństw bez internetu, telefonu komórkowego, laptopa, aparatu fotograficznego cyfrowego, samochodu, samolotu, telewizji satelitarnej, Amazon.com, facebooka i twittera (por. Lash 2005: 42-43). Nie dziwi więc powstanie archeologii traktujących artefakty jako przedmioty o mocy sprawczej (tzw. „aktanty”, Latour 2010), zastępowanie rozumowania opartego na postępowaniu epistemologicznym – rozumowaniem odwołującym się do „znajomości praktycznej” lub ontologicznej (Appadurai red. 1986; Henare i in., red. 2007). Zjawisko „prezentyzmu”, czyli spłaszczenia perspektywy czasowej w społeczeństwach ponowoczesnych, spowodowało zainteresowanie tematem czasu w przeszłości.

Pojawienie się archeologii tematycznych wydaje się skutkiem przemian aksjologicznych prowadzących do zmian postaw światopoglądowych i kulturowych w obrębie społeczeństw Zachodu.

3. TEORIE CZĄSTKOWE W ARCHEOLOGII

Przed opisaniem archeologii tematycznych konieczne jest opisanie teorii cząstkowych w archeologii. Generalnie ujmując, teorie cząstkowe operują na niższym poziomie teorii w archeologii i nie muszą być podzielane przez całą wspólnotę badaczy. Można powiedzieć, że na tym poziomie chodzi o wycinkowe (cząstkowe) poznanie świata. Przedmiotem poznania nie jest w tym wypadku cała przeszłość, lecz tylko pewien jej wycinek. Teorie cząstkowe składają się z szeregu wyartykułowanych przesłanek, które, razem wzięte, stanowią pewną propozycję co do wspomnianego wycinka przeszłości. Ponieważ teorie cząstkowe opierają się na pewnych założeniach idealizacyjnych, to można je poddać testowaniu (weryfikacji, falsyfikacji) na podstawie zaobserwowanych skutków. Przykładami teorii cząstkowych w archeologii są podejścia procesualne, czyli takie, które wyjaśniają różnego rodzaju procesy (np. antropogeneza, udomowienie zbóż i zwierząt, „rewolucja neolityczna”, „rewolucja miejska”, powstanie społeczeństw plemiennych i/lub państwowych, przejście z mezolitu do neolitu, a nawet geneza szamanizmu). Teorie te sprawdzane są eksperymentami, a ich zasadność weryfikują projekty badawcze motywowane potrzebą wyjaśnienia określonych procesów. Programy badawcze opierają się zwykle na przesłankach, które tworzą teorie lub modele, i te zasady teoretyczne służą do konstruowania zastosowań teorii i mechanizmów testowania ich (włącznie z modelami symulacyjnymi). I tak prowadzący badania regionalne archeolodzy mogą testować poziom złożoności systemów społecznych poprzez systematyczną analizę wzorców osadniczych. Z kolei otrzymane w wyniku badań archeologicznych dane o wielkości osadnictwa w danym regionie mogą być użyte do postawienia hipotez na temat powstawania społeczeństw plemiennych lub państwowych. Dzięki takim eksperymentom wyniki otrzymane w jednym, przestrzennie ograniczonym, wycinku przeszłości mogą być porównywane z innymi, mają więc charakter uniwersalny. Wszystkie te kierunki badawcze opierające się na procesualizmie traktują ślady przeszłości jako „fakty” archeologiczne, do których znajdują odniesienie wspomniane powyżej teorie cząstkowe.

W archeologii historyczno-kulturowej do teorii cząstkowych można zaliczyć studia nad pochodzeniem Słowian czy genezą państwa Polan. W tym wypadku akcent przesuwa się z uniwersalizmu na rzecz partykularyzmu kulturowego, toteż teorie powstałe na gruncie tego paradygmatu dotyczą określonych społeczności prahistorycznych i kultur. Jednak i w tym przypad-

ku teorii cząstkowe objaśniające konkretne procesy historyczne opierają się na przesłankach, modelach oraz na metodach ich testowania.

Przykładem teorii cząstkowej w archeologii marksistowskiej jest hipoteza „azjatyckiego sposobu produkcji”.

Ponieważ teorie cząstkowe w archeologii operują na niższym poziomie ogólności, procedury falsyfikacji lub weryfikacji nie skutkują odrzuceniem lub potwierdzeniem słuszności ogólnych teorii wyższego rzędu. Innymi słowy, odrzucenie teorii hydraulicznej Karla A. Wittfogla, która proponuje wyjaśnienie fenomenu powstania „wczesnego państwa” na Bliskim Wschodzie, lub teorii systemu symbiotycznego Williama Sandersa, która objaśnia zjawisko powstania „wczesnego państwa” w środkowym Meksyku, nie powodują odrzucenia lub potwierdzenia ogólnej teorii systemów, odrzucenie teorii „azjatyckiego sposobu produkcji” nie skutkuje zanegowaniem całej teorii marksistowskiej, wreszcie odrzucenie określonego modelu autochtonizmu nie powoduje odrzucenia ogólnej teorii autochtonicznego charakteru kultury słowiańskiej na wybranym obszarze Europy Środkowej. Cechą teorii cząstkowych jest to, że ich odrzucenie nie powoduje zanegowania ogólnych teorii, z których się wywodzą.

4. CHARAKTERYSTYKA ARCHEOLOGII TEMATYCZNYCH

Archeologie tematyczne koncentrują się na studiowaniu pewnych, ściśle określonych, tematów lub obszarów zainteresowań. Proponują one analizę pewnego tylko wycinka rzeczywistości społecznej, chociaż ów wybrany segment życia społecznego w przeszłości może ewentualnie służyć jako swego rodzaju „filtr” lub „okno”, poprzez które można poznać inne fragmenty rzeczywistości społecznej. W przeciwieństwie do opisanych wyżej teorii cząstkowych objaśniających wycinek przeszłości, archeologie tematyczne stawiają sobie za cel poznanie pewnego wycinka przeszłości z pozycji wielu teorii cząstkowych, a nawet biorąc pod uwagę różne paradygmaty badawcze. I tak na przykład problem kulturowej konstrukcji płciowości (*gender*) może być rozpatrywany z punktu widzenia procesualizmu, marksizmu lub hermeneutyki. Nie istnieje zatem jedna tylko teoria kulturowej percepcji płciowości, podobnie jak nie ma jednej teorii krajobrazu, tożsamości i tak dalej. Chociaż przedmiotem zainteresowania pozostaje określony temat, to istotą archeologii tematycznych jest możliwość ich analizowania z pozycji różnych teorii (cząstkowych, całościowych) i paradygmatów. W archeologiach tematycznych żaden punkt widzenia nie jest *a priori* uprzywilejowany, a wybór takiej czy innej metody badań zależy od predyspozycji intelektualnych i zainteresowań samych badaczy. Niezależnie jednak od przyczyn powodujących, że badacz stawia sobie za cel studiowanie pewnego tematu, punktem wyjścia jest zawsze jedna z nadrzędnych teorii holistycznych lub całościowych. Innymi

słowy, badanie tematu należy rozpoczynać od teoretycznej refleksji, mającej na celu takie zdefiniowanie przedmiotu badań, aby posługując się nim ustalić, jaka forma ekspresji kulturowej może mu odpowiadać. I tak, stawiając sobie pytania o kulturowe koncepcje płciowości w pradziejach, z góry przyjmujemy założenie o zróżnicowaniu grup ludzkich z uwagi na płciowość i przyznajemy, że biologiczne definicje płciowości są w tym przypadku drugorzędne.

Pozostaje problemem, na jakim poziomie teorii dochodzi do konceptualizacji takich terminów jak płciowość lub krajobraz. Wydaje się, że niektóre z nich wywodzą się z teorii całościowych (płciowość, tożsamość, przestrzeń, czas), ale status innych terminów (takich jak krajobraz, firmament niebieski) pozostaje dla mnie niejasny. Problematyka kulturowej ekspresji różnorodności płciowej może być studiowana z pozycji archeologii kulturowo-historycznej (lansując koncepcje matriarchatu i patriarchatu), procesualnej (zakładając, że społeczny podział zajęć w grupie z uwagi na płciowość był cechą pozwalającą grupom zbieracko-łowieckim z sukcesem eksploatować określony ekosystem), archeologii marksistowskiej (podkreślając sprzeczne interesy różnych płci w grupach społecznych), postprocesualnej (prezentując różne formy ekspresji kulturowej służące do wyrażenia różnorodności płciowej w pradziejach) i postnowoczesnej (ukazując, jak przesłanki teoretyczne wpływają na konceptualizację kulturowych form ekspresji płciowej zarówno wśród badaczy, jak i w teoriach studiujących płciowość w pradziejach). Z drugiej strony, do analizy kulturowo konstruowanej płci w przeszłości można użyć rozmaitych teorii wywodzących się z osiągnięć szkoły krytycznej, marksizmu, behawioryzmu, feminizmu, semiotyki kultury, strukturalizmu, hermeneutyki, teorii *agency* (działania sprawczego), teorii osoby społecznej (*personhood*), itd. Podążając tym tropem, do studiów nad krajobazem można zastosować hermeneutykę, fenomenologię, strukturalizm, ekosemiotykę lub pragmatyzm, do badania archeologii tożsamości można korzystać ze strukturalizmu, funkcjonalizmu, symbolizmu, teorii działania sprawczego, teorii osoby społecznej (*personhood*). Natomiast w badaniach nad czasem można skorzystać z fenomenologii, hermeneutyki, marksizmu i strukturalizmu. W archeoastronomii dominuje funkcjonalizm, formalizm matematyczno-astronomiczny i elementy fenomenologii.

W dzisiejszej archeologii przykładami badań tematycznych są:

- (a) archeologia płciowości (*gender*),
- (b) archeologia tożsamości,
- (c) archeologia krajobrazu,
- (d) archeologia czasu,
- (e) archeoastronomia.

Biorąc pod uwagę trudność zdefiniowania, czym są, a czym nie są archeologie tematyczne, można powiedzieć, że rozwiązują one pewne problemy, jakich nie rozwiązują pozostałe rodzaje uprawianych archeologii. Jednak o ile

geneza pierwszych czterech archeologii tematycznych wydaje się wyjaśniona, problemem może być wyjaśnienie genezy archeoastronomii. Archeoastronomia mogłaby w zasadzie być opisana jako pewna, wąsko wyspecjalizowana subdyscyplina archeologiczna, gdyż powstała w wyniku zainteresowań naukowych grupy badaczy, a nie w reakcji na potrzeby społeczne. Można zauważyć, że jej powstanie idealnie „wpisuje się” w paradygmat archeologii procesualnej. Spektakularny rozwój astrofizyki i zainteresowanie lotami kosmicznymi przyczyniły się do pytań o rolę astronomii w pradziejowych kulturach. Jednak powstanie archeoastronomii zainicjowane było przez astronomów i matematyków, którzy zadali pytania o wiedzę astronomiczną w pradziejach. Niestety, tej problematyki badawczej nie było w ówczesnych programach badań naukowych (agendach archeologicznych). Można sądzić, że o powstaniu archeoastronomii zadecydowały przesłanki, które obce były środowisku archeologicznemu. Dlatego początkowo archeoastronomia definiowana była jako interdyscyplina naukowa, umożliwiającą prowadzenie dialogu między specjalistami wywodzącymi się z nauk przyrodniczych i humanistycznych. Dopiero po powstaniu astronomii kulturowej archeoastronomia zaczęła być postrzegana jako dyscyplina sytuująca się w obrębie nauk społecznych (→ „Archeoastronomia”, s. 344-352).

W praktyce archeologicznej często się zdarza, że badacze analizują pewne problemy z pozycji określonych teorii całościowych lub częściowych, nie rozwiązując wszystkich problemów, i chociaż ich hipotezy mogą posiadać podobną moc wyjaśniającą, to każda z nich czyni to w sobie właściwy sposób. Owo bogactwo punktów widzenia, jakie oferują badaczom archeologii tematyczne, charakteryzuje bardziej archeologie postprocesualne i postnowoczesne niż tradycyjne ujęcia archeologii kulturowo-historycznej i procesualnej. Archeologie tematyczne są multi- lub interteoretyczne, gdyż zdolne są do analiz tego samego tematu z pozycji różnych orientacji teorio-poznawczych.

5. ARCHEOLOGIE INSTRUMENTALNE (TECHNICZNE)

Do archeologii instrumentalnych lub technicznych można zaliczyć archeometrię, archeologię eksperymentalną i etnoarcheologię. Ich wspólną cechą jest to, że skupiają się na sprawach technicznych i technologicznych. W odróżnieniu od archeologii tematycznych, archeologie instrumentalne niekoniecznie uczestniczą w konstruowaniu teoretycznych propozycji na temat rzeczywistości społecznej w przeszłości. Raczej należy uznać, że archeologie instrumentalne uczestniczą w procesie kreowania nowych „faktów” archeologicznych, co oznacza, że ich wkładem do nauk archeologicznych jest konstruowanie teorii obserwacji. Ich miejsce jest zatem bardziej po stronie metodologii niż teorii archeologicznej.

6. ARCHEOLOGIE WYCINKÓW CZASOWYCH LUB ARCHEOLOGIE REGIONALNE

Tradycyjne podziały archeologii, takie jak archeologia paleolitu, mezolitu, neolitu, epoki brązu, epoki żelaza, epoki wpływów rzymskich, średniowiecza, archeologie historyczne i okresu rozwoju przemysłu (archeologia industrialna), prowadzą do wyodrębnienia archeologii wycinków czasowych. W tym wypadku nacisk położony jest na cechy technologiczne, które z kolei wyznaczają ramy chronologiczne. Natomiast archeologie regionalne zajmują się analizą śladów z przeszłości występujących na określonym obszarze geograficznym (archeologia Polski, archeologia Europy Środkowej, archeologia obszaru andyjskiego lub archeologia śródziemnomorska). Kombinacja obu kryteriów prowadzi do wyodrębnienia bardziej wyspecjalizowanych archeologii, takich jak archeologia neolitu Polski, archeologia epoki brązu w Europie Środkowej, itd. Celem postępowania badawczego archeologii wycinków czasowych i przestrzennych jest oczywiście całość zjawisk społeczno-kulturowych, które pozostawiły po sobie ślady z przeszłości. W tym sensie odróżniają się od archeologii tematycznych, które zajmują się pewnym tylko wycinkiem rzeczywistości społeczno-kulturowej. Z drugiej strony, podobnie jak to ma miejsce w przypadku archeologii tematycznych, archeologie ograniczone czasowo i przestrzennie umożliwiają poznanie śladów z przeszłości z pozycji różnych i odmiennych teorii całościowych i cząstkowych.

W tym miejscu warto podkreślić, że np. epokę brązu można zdefiniować, stosując jedynie kryteria technologiczno-chronologiczne i przestrzenne. Dzisiaj mogą one wydawać się sztuczne i powierzchowne, bardziej powiązane z materialnymi cechami odkrytych artefaktów niż z wymiarem społeczno-kulturowym, który spowodował ich powstanie. Wynika to z tego, że konstruowanie epoki brązu przez archeologów zaczęło się od typologicznego i chronologicznego uporządkowania artefaktów wykonanych z różnych stopów brązu, a następnie przypisania im określonego czasowo-przestrzennego zasięgu występowania. Owe technologiczne i czasowo-przestrzenne kryteria były pierwotnie pozbawione treści społeczno-kulturowych. Również i dzisiaj kryteria te dominują w myśleniu archeologicznym: najpierw definiuje się ramy archeologii brązu, a potem, w formie mniej lub bardziej bezpośredniej wpisuje się w nie przeszłość określonych grup ludzkich.

Archeologie regionalne i wycinków czasowych powstały w wyniku systematycznego podziału archeologii na wyspecjalizowane subdyscypliny. Podział ten odzwierciedla rozwój archeologii jako dyscypliny naukowej. Być może niektóre archeologie regionalne powstały w wyniku (społecznej, politycznej, ideologicznej) potrzeby, podlegając takim samym prawom jak potrzeba stworzenia archeologii narodowych. Za rozwojem archeologii narodowych stała potęga państwa lub warstwy oświeconej inteligencji, która wykorzystywała przeszłość (i jej materialne ślady) do stworzenia narracji

wyjaśniającej masom ludzkim rodzącego się społeczeństwa nowoczesnego genezę jej odrębności kulturowej w stosunku do sąsiadów. Archeologia wyścinków czasowych powstała w wyniku specjalizacji archeologii i wydaje się konsekwencją racjonalnych decyzji badaczy.

Opisanie, czym jest archeologia śródziemnomorska, nastęrcza więcej kłopotów. Bez wątpienia kryteria przestrzenne (geograficzne) i czasowe są tu istotne. Archeologia śródziemnomorska dzieli się na bardziej wyspecjalizowane archeologie, stosujące kryteria technologiczne, chronologiczne i przestrzenne; na przykład, możemy mówić o archeologii Grecji okresu klasycznego lub o archeologii Egei epoki brązu. Jednak termin „archeologia śródziemnomorska” implikuje istnienie pewnej jedności celów i metod badawczych.

Archeologia śródziemnomorska nie studiuje starożytnych społeczeństw obszaru śródziemnomorskiego, gdyż należałoby najpierw przyjąć założenie o jedności kulturowej grup ludzkich zamieszkujących ten region w przeszłości. Jedność taka, o ile kiedykolwiek istniała, może dotyczyć okresu, w którym region ten został politycznie, administracyjnie i ekonomicznie zjednoczony (częściowo to okres hellenistyczny oraz okres Cesarstwa Rzymskiego i wczesnego Bizancjum). Natomiast zastosowanie kryterium przestrzennego faworyzuje branie pod uwagę przesłanek geograficznych kosztem kryteriów społeczno-kulturowych. Oznacza to, że z problematyki archeologii śródziemnomorskiej „wyprowadzamy” neandertalczyka i archeologię środkowego i schyłkowego paleolitu na Bliskim Wschodzie, archeologie Celtów i Celtoiberów z dzisiejszych terytoriów Francji i Hiszpanii lub archeologie społeczeństw berberyjskich z obszaru dzisiejszej Algierii. Można zatem wnioskować, że koncepcja „archeologii śródziemnomorskiej” jest konstrukcją bardziej ideologiczną niż naukową, stanowiącą spuściznę po widzeniu Świata z pozycji eurocentrycznych (por. *Orientalizm* Edwarda W. Saida [2005]).

BIBLIOGRAFIA

- Appadurai A. (red.)
1986 *The social life of things. Commodities in cultural perspective*, Cambridge.
- Fagan G.G. (red.)
2006 *Archaeological Fantasies. How pseudoarchaeology misrepresents the past and misleads the public*, London-New York.
- Gándara Vázquez M.
2007 *El análisis en ciencias sociales: Aplicación a una teoría del origen del estado en Mesoamérica*. Praca doktorska z antropologii obroniona w Escuela Nacional de Antropología e Historia, México, D.F.
- Grobler A.
2006 *Metodologia nauk*, Kraków.
- Henare A., Holbraad M., Wastell S. (red.)
2007 *Thinking Through Things: Theorising Artefacts Ethnographically*, London-New York.

Hollis M.

1998 *Filosofía de las ciencias sociales. Una introducción*, Barcelona.

Lash S.

2005 *Crítica de la información*, Buenos Aires.

Latour B.

2010 *Splatając na nowo to, co społeczne. Wprowadzenie do teorii aktora-sieci*, tłum. A. Derra, K. Abriszewski, Kraków.

Said E.W.

2005 *Orientalizm*, tłum. M. Wyrwas-Wiśniewska, Poznań.

Schiffer M.B.

1988 *The Structure of Archaeological Theory*, „American Antiquity” 53, 3, s. 461-485.

Zalewska A.

2005 *Teoria źródła archeologicznego i historycznego we współczesnej refleksji metodologicznej*, Lublin.